

**LAKU RITUAL TRADISI BARONG IDER BUMI SUKU OSING
DI DESA KEMIREN KECAMATAN GLAGAH KABUPATEN BANYUWANGI
(KAJIAN FOLKLOR)**

Azmi Faizal Hakiki

Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

azmihakiki16020114004@mhs.unesa.ac.id

Yohan Susilo, S.Pd. M.Pd

Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

yohansusilo@unesa.ac.id

Abstrak

Berbagai macam kabudayaan bertempat dan hidup ditanah Jawa, salah satunya adalah kebudayaan Osing yaitu ritual tradisi barong ider bumi yang berada di Desa Kemiren Kecamatan Glagah Kabupaten Banyuwangi. Tradisi iki diselenggarakan setiap satu tahun sekali ketika hari ke-2 lebaran idul fitri, tujuan diselenggarakan tradhisi adalah untuk meminta keselamatan dan sebagai simbol rasa syukur masyarakat atas keamanan yang ada di Desa Kemiren. asal mula tradhisi ini muncul karena kebradaan mbah buyut cili, mbah buyut cili adalah tokoh sejarah adanya Desa Kemiren yang berhasil menghilangkan adanya wabah yang ada disaat itu. Tradhisi ini termasuk jenis folklor setengah lisan. Rumusan masalah yang ada didalam penelitian ini yaitu 1) bagaimana sejarah ritual tradisi barong ider bumi, 2) bagaimana urutan acara ritual tradisi barong ider bumi, 3) bagaimana makna, fungsi, dan simbol dari bahan yang ada diritual barong ider bumi, 4) bagaimana perngaruh tradisi terhadap masyarakat Osing, 5) bagaimana perubahan-perubah ritual tradisi barong ider bumi.

Tujuan dilakunya penelitian ini yaitu msejarah ritual tradisi barong ider bumi, urutan acara barong ider bumi, mengetahui makna, fungsi, dan simbol dari bahan dari ritual barong ider bumi, mengetahui pengaruh ritual barong ider bumi terhadap masyarakat, dan mengetahui perubahan yang ada di ritual barong ider bumi. untuk menejelaskan rumusan masalah menggunakan konsep konsep budaya koentjaraningrat (2004 :72), konsep folklor Danandjadja (2002:3-4), konsep makna (1993 sajrone Aridiyanti: 2016).

Hasil dari penelitian ini yaitu RTBIB sebagai tradisi yang mempunyai nilai sejarah, tradisi ini adalah perwujudan doa supaya mendapatkan kesalamatan atas Desa, urutan acara didalam RTBIB ini dimulai dari musyawarah, menyiapkan bahan, sampai dengan pelaksanaan. Bahan yang digunakan didalam RTBIB diantaranya adalah tumpeng, ancak, pethentheng, pecel pitik, urapan, jenang sengkala, pisang raja, kembang setaman, kemenyan, gamelan, pitik-pitikan, barong Kemiren. bahan yang dipergunakan didalam RTBIB ini mempunyai makna, simbol dan guna yang tujuanya untuk masyarakat itu sendiri, RTBIB mempengaruhi hal-hal yang ada di masyarakat seperti sosial, pendidikan, ekonomi, pertanian dan pariwisata. Dan perubahan yang terjadi didalam RTBIB ini seperti tata urutan acara yang berubah dan RTBIB yang telah menjadi salah satu event tahunan Kabupaten Banyuwangi.

Kata kunci : tradisi, barong, folklor

LAKU RITUAL TRADHISI BARONG IDER BUMI SUKU OSING ING DESA KEMIREN KECAMATAN GLAGAH KABUPATEN BANYUWANGI (TINTINGAN FOLKLOR)

Abstrak

Tanah Jawa mujudake panggon kanggo urip lan manggone maneka werna kabudayan. Ritual barong ider bumi kang ana ing Desa Kemiren, Kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi kalebu salah siji kabudayan osing ing tanah Jawa. Saben setaun pisan nalika wayah riyaya idhul fitri dina kapindho tradhisi iki ditindakake. Tujuwan anane tradhisi iki yaiku njaluk keslametan lan rasa syukur saka masyarakat tumrap keamanan ing desa kasebut. Tuwuhe tradhisi iki wiwit anane mbah buyut cili kang bisa ngilangake pageblug nalika jaman biyen Desa Kemiren. Tradhisi iki kalebu jinis folklor setengah lisan. Undere paneliten sajrone paneliten iki yaiku 1) kepriye mula bukane ritual tradhisi barong ider bumi, 2) kepriye tata lakune ritual tradhisi barong ider bumi, 3) kepriye makna, fungsi, lan simbol ubarampe saka ritual tradhisi ider bumi, 4) kepriye pangaribawa ritual tradhisi barong ider bumi tumrap masyarakat, 5) kepriye owah-owahan ritual tradhisi barong ider bumi.

Tujuwan anane paneliten iki yaiku ngandharake lan njlentrehake mula bukane ritual trahdisi barong ider bumi, tata lakune ritual tradhisi barong ider bumi, mangerteni makna, fungsi lan simbol saka ritual tradhisi barong ider bumi, mangerteni pangaribawa ritual tradhisi barong ider bumi tumrap kauripan masyarakat Osing lan jlentrehake owah-owahan ritual tradhisi barong ider bumi. lan kanggo ngrembug babagan underan nggunakake konsep ing antarane konsep budaya saka koentjaraningrat (2004 :72), konsep folklor saka Danandjadja (2002:3-4), konsep makna Poerwadarminta (1993 sajrone Aridiyanti: 2016)

RTBIB (Ritual Tradhisi Barong Ider Bumi) minangka tradhisi kang nduweni nilai sejarah, tradhisi iki wujud donga supaya entuk anane keslametan Desa, tata laku RTBIB iki wiwit saka wawanrembug, nyiapake ubarampe, nganti pelaksanaan adicara. Ubarampe kang digunakake sajrone RTBIB kayata tumpeng, ancak, pethentheng, pecel pitik, urapan, jenang sengkala, gedhang raja, kembang setaman, kemenyan, gamelan, pitik-pitikan, barong Kemiren. ubarampe kang digawe iki nduweni makna, simbol lan piguna kang tujuwane kanggo masyarakat, anane RTBIB iki mangribawani anane bab-bab kang ana ing masyarakat kayata sosial, pendhidhikan, ekonomi, pertanian, lan pariwisata. Sarta anane owah-owahan kang manggon ing anane urutan tata laku arak-arakan uga RTBIB kang dadi event taunan saka Kabupaten Banyuwangi. Babagan kasebut minangka asil saka panliten ngenani RTBIB.

Tembung wigati: tradhisi, barong, folklor

PURWAKA

Kabudayan mujudake asil saka pamikire manungsa kang digolongake dadi sistem kaweruh kang ana sajrone bebrayan, uga bisa diarani kabeh wujud pamikire manungsa kaya dene kapitayan, kesenian, ukum adat istiadat lan liya-liyane. Andharan kasebut laras marang panemu kang dijlentrehake dening Koentjaraningrat (1987: 150). Yen kabudayan yaiku sakabehe pamikiran manungsa kang di wujudake ing sajrone karya kanggo sarana pasinaon ing sajrone urip bebrayan. Kabudayan ing indonesia maneka warna maceme.

Miturut Koentjaraningrat (1987: 5-7) kabudayan nuswantara kaperang dadi telu, yaiku (1) kabudayan kang nduweni wujud ora mesthi utawa bisa ditegesi abstrak, kayata ora bisa dicekel, ora bisa di gambar. Kabudayan iki manggon ing pamikiran manungsa, tuladhane kayata gagasan utawa ide manungsa. (2) wujud saka kabudayan kang tuwuh saka tumindak lan pakulinan manungsa ing sabardinane, kayata tindak- tanduk manungsa kang asale saka tatanan aturan kang digawe lan dipercaya saka para leluwur. (3) kabudayan kang tuwuh saka wujud asil pamikiran masyarakat kayata barang, tuladhane kayata keris, omah, lan liya-liyane. Saka telu perangan wujud kabudayan iku bisa dingerten ien wujud iku gayut antaraning siji lan liyane. Perangan siji lan loro minangka ide lan tumindak lan asile saka perangan ketelu.

Titikan kabudayan masyarakat Jawa kang paling kesuwur yaiku anane wujud kapitayan ing masyarakat Jawa, kapitayan iku kayata kapitayan marang bab gaib, bab gaib iku awujud barang-barang kang ora bisa dideleng kanthi wujud fisik. Wujud kapitayan sajrone masyarakat Jawa iku uga mujudake anane folklor ing sajrone. Folklor ing babagan iki dingerten minangka sakabehe bab kang diwarisake lan dicritakake kanthi turun- temurun, lan bab kang bisa diaranai folklor iku dumadi saka akehe loro turunan.

Dhaerah-dhaerah ing nuswantara kalebu dhaerah kang nuwuhake akeh banget ritual lan upacara adat kang kalebu tradisi. Salah siji tradhisi kang narik kawigatene panliti ngenani tradhisi ing kutha Banyuwangi yaiku *Barong Ider Bumi* ing Desa kemiren, Kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi. Tradhisi *Barong Ider Bumi* yaiku salah sawijine ritual kang dilaksanani masyarakat suku Osing ing Desa Kemiren, Kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi. Tradhisi iki minangka wujud rasa syukur masyarakat Osing tumrap keslametan lan rasa aman, sakliyane kuwi ritual iki uga dadi sarana nyucikake diri tumrap sakabehing kaluputan masyarakat suku Osing. Tradhisi *Barong Ider Bumi* iki dilakoni utawa dilaksanani dening sakabehing masyarakat suku Osing wiwit saka bocah nganti para sesepuh Desa. Mulane ritual ider bumi iki mesthi dilaksanani dening masyarakat amarga anane mitos ngenani kapitayan masyarakat ngenani mbah Buyut Cili (danyang ing Desa Kemiren). Mbarengi lakune jaman, tradhisi kasebut antuk owah-owahan. Owah-owahan bisa dumadi wiwit tata cara kang dicekak, ubarampe kang luwih sederhana, lsp.

Adhedhasar andharan ing ndhuwur bisa didudut underan panliten kang bakal dirembug yaiku (1) kepriye mula bukane ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing? (2) kepiye tata lakune ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing? (3) apa wae makna, fungsi lan simbol ubarampe saka ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing? (4) kepriye pangaribawa ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* tumrap masyarakat suku Osing? (5) kepriye owah-owahan ritual tradhisi *barong ider bumi* suku Osing?

Panliten iki nduweni ancas supaya bisa dadi piguna lan dhasar wawasan ngenani kabudayan mligine tradhisi *Barong Ider Bumi* ing antarane (1) kanggo mangerteni mula bukane ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing, (2) kanggo mangerteni tata lakune ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing, (3) kanggo mangerteni apa wae makna, fungsi lan simbol ubarampe saka ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing, (4) kanggo mangerteni pangaribawa ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* tumrap masyarakat suku Osing, lan (5) kanggo mangerteni owah-owahan ritual tradhisi *barong ider bumi* suku Osing.

Saliyane ancas, panliten iki nggunakake wewatesan tembung supaya panliten ora ngambra lan bisa munjer. Wewatesan sajrone paneliten iki, kapisan paneliti ing kene neliti kepriye mula bukane ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing, dhata ing kene bisa digoleki kanthi nggunakake cara wawancara karo pawongan kang wasisi anane ritual tradhisi, kaping loro paneliti nggoleki kepriye lakune ritual tradhisi barong ider bumi, sajrone tata lakune iki yaiku kepriye titi siyaga, titi laksana, lan titi purnane anane ritual tradhisi. Kaping telu peneliti nggoleki dhata ngenani makna, fungsi, lan simbol saka ubarampe kang digawe ing sajrone ritual tradhisi, Kaping papat yaiku ngenani pangaribawa *Barong Ider Bumi* tumrap masyarakat mligine ngenani kapitayan masyarakat ngenani bab barong ider bumi. Pungkasan ngonceki anane owah-owahan kang ana ing sajrone tradhisi *Barong Ider Bumi* ing tengahé jaman kang saya suwe saya ngerembaka.

METODHE PANLITEN

Metodhe kang digunakake sajrone panliten “*Ritual Tradhisi Barong Ider Bumi Suku Osing Ing Desa Kemiren Kecamatan Glagah Kabupaten Banyuwangi*” iki yaiku metodhe penelitian kualitatif. Miturut Bodgan lan taylor sajrone (Moleong 2005:3) paneliten kualitatif yaiku paneliten kang migunani kanggo ngasilake dhata kang wujude deskripsi, wujud deskripsi kuwi kayata tetembungan lisian utawa tulis kang bisa dionceki saka urip bebrayan ing sabardinane.

Panliten iki ngrembug makna, piguna, pangaribawa, uga owah-owahan tradhisi tumrap masyarakat. Miturut Endraswara (2006:5) ngandharake yen sajrone paneliten kuwi cara ngelumpukake dhata kuwi wigati lan anggone nemtokake papan paneliten kudu nduweni unsur mirungan lan wigati kanggo diteliti. Objek sajrone penelitian iki yaiku ritual tradisi *Barong Ider Bumi* suku Osing kang ana ing Desa Kemiren Kecamatan Glagah Kabupaten Banyuwangi.

Sumber dhata primer ing paneliten iki yaiku pawongan kang wasis mangerteni anane ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing lang sumber dhata sekunder yaiku masyarakat penyengkuyung anane tradhisi kasebut. Dhata lesan sajrone paneliten iki kaentuk saka

wawancara marang narasumber kang ahli lan wasis ing tradhisi barong ider bumi suku Osing dhata lesan kuwi awujud informasi kayata mula bukane tradhisi, tata lakune tradhisi lan dhata barang kaentuk saka bab kak ana ing sjrone tradhisi kayata ubarampe, piranti, lan wujud visualisasi kayata audio, video ritual tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing.

Instrumen paneliten iki yaiku (1) alat rekam utawa *recording* kanggo ngerekam swara saka narasumber kang diwawancara, (2) buku uga pulpen kang gunane kanggo nyatet apa wae kang prelu ditulis ing sajrone nggolek informasi, (3) dhaptar pitakonan kang dikanggokake paneliten nalika wawancara, dhaptar pitakonan uga minangka wujud titi siyaga nalika arep wawancara, (4) kamera digital kang gunane kanggo ngerekam apa wae kang wigati, arupa foto lan vidio.

Tata cara nglumpukake dhata sajrone panliten iki lumantar telung cara yaiku observasi, wawancara, lan dhokumentasi. Sudikan (2001:86) ngandharake ngandharake yen obeservasi kuwi kaperang dadi loro jinis yaiku kanthi cara langsung lan ora langsung. (1) observasi langsung yaiku observasi kang nggunakake cara langsung utawa nekani panggonan kang digawe sajrone objek. (2) observasi ora langsung yaiku observasi kang ora nekani anane objek nanging kanthi cara saka instrumen utawa medhia kang digunakake. Wawancara yaiku tatacara nglumpukake katrangan utawa data ngenani panguripane manungsa ing urip bebrayan. Tujuwan saka wawancara yaiku supaya antuk data kanthi langsung saka narasumber utawa informan (Sudikan, 2001:90). Dideleng saka pitakonan wawancara kaperang dadi loro, yaiku: (1) wawancara tertutup lan (2) wawancara terbuka. Tatacara dhokumentasi sajrone panliten ngenani ritual tradhisi barong ider bumi suku Osing ing Desa kemiren, kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi, yaiku (1) Panliti nekani papan kang semambung karo tradhisi. (2) Panliti njingglengi langsung apa wae kang sesambungan karo tradhisi. (3) Panliti njupuk gambar kegiyatan kang ana sesambungan karo tradhisi.

Analisis ing tata lakune tradhisi *Barong Ider Bumi* suku Osing kanthi cara (1) Panliti nyatet lan nglumpukake sakabehe data asli saka ngamati samubarang kang sesambungan karo tradhisi. (2) Panliten iki dilakoni kanthi cara wawancara lan nganalisi banjur asile dicatet. Mula saka asile wawancara kalebu saka salah sijine panyenguyung kanggo wong kang luwih wasis ing babagan tradhisi. (3) Dhata kang wis ana, banjur diperang adhedhasar guna lan prakara kang arep di tliti. Kaya dene wujud, ubarampe, babagan makna, simbolis, banjur dianalisi kanthi cetha. (4) Transkripsi yaiku ngubah dhata lisan menyang tulis. (5) Ngandharake luwih cetha adhedahsar analisis kabeh data kang wis ana. (6) Saka olehe dhata banjur ing punngkasan diandharake bab dudutan babagan ringkesan ide panliten.

Ana patang cara kang kudu dilakoni kanggo paneliten supaya diarani trep lan *valid*. Keabsahan dhata iki bisa dibuktiake kanthi cara (1) nindakake triangulasi, sajrone triangulasi bisa ditindakake kanthi patang cara yaiku, transbulasi sumber data, transbulasi sumber data, triangulasi nglumoukne data, triangulasi tumrap metode pangumpulan data, lan triangulasi tumrap analisi sakabehe teori kanthi cara ngoleki teori kang relevan utawa selarand kang ana sajrone panliten, (2) nindakake *peer debriefing*, yaiku cara kang digunakake kanggo mriksa lan nguji asil panliten kang bener,

ANDHARAN ASIL PANLITEN

1. MONOGRAFI DESA KEMIREN

Panliten kabudayan iki nduweni sesambungan karo kahanan dhaerah minangka panggonan panliten, jalaran kahanan kang ana ing dhaerah kasebut dadi faktor utama kang nduweni pengaruh gedhe saka anane wujud kabudayan. Kahanan kang ana ing desa Kemiren iki kang dadi dhasar anane ritual tradhisi barong ider bumi kabentuk. Sajrone monografi iki bakal dijentrehake anane kahahanan desa, Pendhudhuk, pangupajiwa kang ana ing desa, kapitayan uga agama.

2. MULA BUKANE RITUAL TRADHISI BARONG IDER BUMI SUKU OSING

Ritual *Barong Ider Bumi* suku Osing minangka wujud tradhisi ing bebrayan masyarakat mligine masyarakat suku Osing. Ider bumi saka tembung ider lan bumi. Ider kasebut nduweni teges nyebut utawa munyer yaiku mlaku ngumbengi. Dene Bumi yaiku ateges lemah dhasar. Kanthi mangkono ider bumi ider bumi ateges ngubengi sakabehane wilayah desa yaiku dhaerah sing dadi papan panggonan kanggo panguripan saklompoke manungsa. Tembung ide bumi asale saka tembung ider lan bumi, ider yaiku ngupengi anane panggonan lan bumi yaiku jagat. Miturut Poerwadarmito (1939:33) saka lara teges tembung iku bisa dimangertenin yen nandakake ritual tradhisi barong ider bumi iki Yaiku ritual tradhisi awujud arak-arakan keliling bumi utawa yen diciutake Desa.

Kapitayan masyarakat suku Osing tumrap mbah buyut cili gambarake yen Masyarakat suku Osing percaya anane mitos, amarga ora ana bukti autentik kang bisa ngonceki anane wujud saka mbah buyut cili, amarga crita mbah mbuyut cili ngerembaka saka crita lisan saka Masyarakat Osing, ananging masyarakat suku Osing gedhe banget kapitayane marang Mbah buyut lan percaya anane bab-bab kang dirasakake dening masyarakat ngenani pitulungan pepundhen Buyut cili marang kahanan kang ana ing Desa Kemiren. Tradhisi iki ditumindakake kanthi rutin setaun sepisan nalika sasi syawal utawa nalika dina lebaran ke 2. Ritual tradhisi barong ider bumi iki dileksanani kanthi cara ritual awujud arak-arakan. Sadurunge mlebu ana

rerembugan ngenani wujud tradhisi, teges lan makna sing kinandhut, tata lakune, fungsine tradhisi, apa maneh owah-owahan, wigatine kudu ngerti dhisik ngenani mula bukane sing njalari anane ritual tradhisi barong ider bumi kang ana ing Desa Kemiren, Kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi.

3. TATA LAKU RITUAL TRADHISI BARONG IDER BUMI

RTBIB tata laku wiwit awal ngantri pungkasan uga nduwe tata gelar sing kasusun supaya adicarane bisa lancar. Adicara kasebut tumata supaya luwih bisa narik kawigatene masyarakat kang kasusun saka persiapan lan laku ritual tradhisi.

a) Persiapan Ritual Tradhisi Barong Ider Bumi

Tatalaku kang wiwit yaiku anane nyiapake samu barang kang digawe lan prelu disiyape sadurunge ngelakoni anane RTBIB. Persiapan kang apik bakal ngasilake adicara kang api uga, utawa bisa ngggambarake anane jaminan suksese adicara mliline ing RTBIB.

b) Tata Lakune Ritual

Adicara iki kalebu adicara inti kang minangka dadi punjere saka sawijining adicara. Sakabehing apa kang disiyape sadurunge ing adicara iki bakal disawang, adicara kuwi lumaku kanthi lancar lan becik utawa adicara iku gagal, Adicara RTBIB iki dilaksanani ing wektu lebaran dina kaping 2, amarga iki nggambarake anane dina kang gedhe kanggo kayakinan agama islam, lan dina iki awujud dina kang nggambarake dina kang suci, manungsa balik nyang fitrah saka puasa lan salam-salam, mula saka iku ora mung manungsa kang suci, saka anane tradhisi iki nduweni madsud supaya alam, lan Desa uga bisa suci lan ilang penyakit kang ana. Tata laku kang ana ing RTBIB iki kaperang dadi papat yaiku (1) slametan ing petilasan mbah buyut cili, acara iki ditindakake kanthi tujuwan minangka panyuwunan pangestu marang pawongan sing mbaureksa ana ing desa Kemiren gegayutan karo adicara sing digelar, (2) Arak-arakan ider bumi, Arak-arakan mesthi ngandhut aspek mlaku, pawai, sing gerak pindha saka sawijine papan menyang papan panggonan liyane. Sawijine babagan sing diarak yaiku sing digawa mubeng kanthi bareng-bareng ancuse diunggulake.

4. MAKNA, FUNGSI, LAN SIMBOL UBARAMPE SAJRONE RITUAL

Makna kinandhut sajrone tumpeng miturut kapercayan masyarakat Desa Kemiren yaiku bisa di bebasanake minangka tumindake manungsa. Nalika urip ing alam donya kudu tansah tumindak lempeng. Lempeng tegese dalane sing pener. Takdir sing wis ginaris wis dadi karsane Gusti Pengeran. Dene makna filosodis Ancak yaiku anane pralambang nandang

kabagan saka rejeki kang luwih lan rasa syukur saengga bisa nularake marang tangga teparo supaya bisa ngerasakake kabagan kasebut.

Makna filosofis ing sajrone ingkung utawa pethentheng iku gambarake supaya pawongan kang ngelaksanani ritual utawa selametan iku bisa eling yen manungsa kuwui nduweni Gusti ingkang tangsah paring pitulungan. Pitik kasebut diarani manekung nduweni teges manembah. Banjur urapan minangka pralambange panguripane manungsa nalika gesang ing alam donya. Maneka warna sipate manungsa ing donya iki kudu tansah bisa prigel lan wasis mbedakake babagan kang becik lan ala. Urap-urap ngandhut pangajab supaya nalika manungsa urip ing ngalam donya kudu tansah tanggung jawab.

Jenang sengkala ngemu werdi yen saben nindakake samubarang karya, manungsa kudu tansah eling marang sangkan paran dumadine utawa kudu tansah eling marang ibu lan bapane. Pitutur kasebut ora liya mung kepengin nuduhake darmane wong tuwa kang sejati, mula kudu dirukti lan dipepetri. Dene tegese jenang sura kang wujude werna putih kang rasane gurih lan diwenehi bawang goreng, lobok iris lan suwiran daging pitik kang negesake anane syukur saka masyarakat Desa tumrap Gusti Kang Maha Kuwas amarga sampun pinaringan slamet. Jenang sura kang jumlah ana pitu nglambange neptu dina kang ana seminggu. Jenang sengkala lan jenang sura minangka wujude rasa syukur lan tolak balak marang bebayan kang ora bisa dikira-kira tekane.

Gedhang raja nduweni makna pralambang saka mulyane urip. Amarga gedhang raja kang nggamarake anane tuminda kanggo nggayuh tujuwan urip lan cita-cita sing diimpekake saka perjuangan kang wis dilakoni nganti nduweni lan bisa nggayuh anane tujuwan urip utawa bisa diarani kamulyane. Ubarampen iki minangka pangeling marang manungsa supaya ngati-ngati nalika ngelakoni panguripan ing ngalam ndonya. Anane ubarampe awujud gedhang raja iki uga kanggo menehi wujud pakurmatan marang leluhur utawa sesepuh kang wis nduweni jasa akeh marang desa.

Kembang setaman yaiku reroncene saka maneka jinis kembang-kembangan sing nduweni ganda arum yaiku mawar, mlathi, kanthil, lan kenanga. Iki diajab supaya masyarakat desa kemiren tansah eling lan ngarumake desa kaya ambune kembang. Makna saka ubarampe kembang setaman yaiku atur sesembahan ngurmati para leluhur sing wis nduweni peran utama ing desa Kemiren.

Kemenyan kuwi minangka gegambaran anane ibadaha manungsa, iku kudu tangsah kusyuk. Gandane kemenyan sing nduweni ganda seja lan gampang dikenali amarga pancen mung nduweni ganda siji kuwi. Wujud saka gegambaran manungsa supaya ksyuk nalikane ngalkoni anane ritual utawa dedunga kanthi pangajab supaya sakabehane sing wis dipanjatake

kinabulan dening Gusti Pengeren. Kemenyan yen diibaratake iku sarana kanggo nyawijikake anane donga masyarakat mligine nalika ingadicara RTBIB kemenyan nduweni peranan kanggo nyawijikake anane pangarep masyakat, kaya dene kepingi kaentuk kaberkahan, kaslametan.

Sembur uthik-uthik iki digunakake nalika wayah arak-arakaan ider bumi, sembur uthik-uthikiki digawa dening sesepuh Desa kang dianggep mangertenanane bab-bab kang babagan karo donga lan liyane, sajore sembur uthik-uthikora mung wujud dhuwik lan beras kuning, nanging uga nalika ncampur kanthi cara diwenehi mantra kang tujuwane gawe roh-roh gaib ang ana ing Desa Kemiren. Anane barang kang ora bisa dideleng nganggo mata, lan bab uga nggamarake anane masyarakat suku Osing kang isih nguri-nguri anane kabiyan kapitayan hindu.

Gamelan yaiku salah sawijine musik tradisional kang kebagi saka akeh jinis kang asale saka kuningan utawa wesi, ing Banyuwangi nduweni gamelan kang khas sing beda karo gamelan ing dhaerah liyane, kayata karo gamelan Jawa lan gamelan Bali, Gamelan banyuwangi nduweni ciri khas saka unine lan wujud, lan cacahe jinis gaelan kang digunakake uga ora padha, cacahe jinis gamelan kang digunakake nalika ider bumi iki cacahe ana 7 perangan e gamelan, kayata kendang kang cacae loro yaiku kedhang lanang lan kendhang wadon, kempul kang cacahe ana loro yaiku kempul lanang lan kempul wadon, kecrek cacahe siji, lan gong kang cacahe ana loro yaiku gong kempul lan gong genjur.

Pitik-pitikan yaiku kesenian awujud tarian saka Banyuwangi. Makna saka anane tarian pitik-pitikan iki yaiku meling marang manungsa supaya ora nduweni sipat kang sompong, uga pitik iki wujud saka sarana medhia nyedakake manungsa marang gusti amarga saka solah pitik kang sejatine bisa mabur ananging ora gelem nyombongake bab kasebut. Barong Kemiren digawe minangka anane panyuwunan Pepundhen Desa Kemiren yaiku mbah buyut cili. Tegese manungsa kuwi nduweni dhasar sipat ing sajrone diri. Sipat kasebut katitik saka werna sing ana ing barong. Werna kasebut ana lima, yaiku abang, ireng, ijo, kuning lan putih.

5. PANGARIBAWA RITUAL TRADHISI BARONG IDER BUMI TUMRAP MASYARAKAT SUKU OSING

Pangribawa kang ana ing sajrone RTBIB kanggo masyarakat iki ana ing sektor ekonomi, sosial, pendhidhikan, pertanian, lan budaya. Banyuwangi nduweni cara kanggo ngupayakake anane pelestarian tradhisi, uga para masyarakat nyengkuyung lan melu njaga minangka pelaku utama pelestari kabudayan. Kerjasama iki diwujudake minang bab utama kanggo njaga lan ngerembakake ritual tradisi barong ider bumi. Sakabehane masyarakat Desa

Kemiren milu anane ngelestarekake budaya minangka warisan tradhisi Kabupaten Banyuwangi. Banyuwangi salah sawijine Kabupaten kang sugeh anane budaya, mula akeh banget cara kang digawe kanggo ngelestarekake anane budaya Ing Banyuwangi iki, kerjasama masyarakat lan pamarentah ngasilake anane kagiyatan awujud festival kang dadi anane event taunan sing migunani kanggo merhatekake anane kabudayan kang kasebar ing dhaerah kayata Desa lan Kecamatan.

6. OWAH-OWAHANE RITUAL TRADHISI BARONG IDER BUMI

Ana telung faktor kang menehi pengaruh sajrone owah-owahan iki, kayata tekanan pakaryan sajrone masyarakat, keefektifan komunikasi, sarta owahe lingkungan alam. Owah-owahan budaya uga bisa tuwuh amarga tuwuhe owah-owahan lingkungan masyarakat, panemuan anyar, lan kontak karo kabudayan liyane. Anane perwujudan tradhisi nggambaraké kahanan kang sipate dinamis, amarga tuwuhe asil saka pamikiran kang kreativ masyarakat saengga mujudake karya kang nduweni nilai endah. Lumakune RTBIB wiwit jaman biyen nganti saiki mesthi ana anane owah-owahan ing sajrone, kayata owah gingsire tata laku kagiyatan, ubarampe, nganti masyarakat kang melu RTBIB. Owah gingsire bab kang ana bisa dadi tambah apike utawa ngerusak anane tradhisi.

DUDUTAN

Ritual barong ider bumi kang ana ing Desa Kemiren, Kecamatan Glagah, Kabupaten Banyuwangi kalebu salah siji kabudayan osing ing tanah Jawa kang manggon lan ngerembaka ing tanah Jawa. RTBIB iki ana minangka wujud sejarah anane masyarakat Osing kang ana ing Desa Kemiren. Mligine RTBIB iki dadi saksi sejarah anane mbah buyut Cili minangka paraga kang bisa nuntasake perkara ngenani pageblug. Tujuwan anane RTBIB kanggo tampa anane wabah penyakit lan pegblug ing Desa, uga wujud rasa syukur masyarakat Osing marang Gusti.

RTBIB isih nggunakake tata laku kang padha wiwit jaman biyen, ananging ana owah-owaha ing RTBIB iki amarga anane pangrembakane jaman. Owah-owahan kang ana sajrone RTBIB ora nganti ngilangi aturan kang gumathok ananging owah-owahan amung awujud tambahan anane bab kang prelu ditambah kayata anane Kesenian khas Banyuwagi kang melu sajrone tradhisi, uga Pamarentah Kabupaten kan matenake RTBIB iki dadi salah sawijine Event taunan Kabupaten. tata laku kanggo nggelaradicara RTBIB uga sithik akeh mangribawani anane urut-urutan, urutanadicara sajrone RTBIB diperang dadi loro yaiku persiapan lan pelaksanaane. Sajrone persiapaan yaiku anane wawanrembug antaraning kulawarga pewaris barong, Pamarentah, lan budawayan kang ana ing Desa Kemiren. Ian nyiapake anane ubarampe digawe ing sajrone RTBIB. Lan pelaksanane dileksanani kanthi tata urutan wis gumathog saka

wawarembug kang dileksanani lan uga ora ngowahi anane tatanan aturan kang wis ana wiwit jaman biyen.

ATUR PISUNGSUNG

Puji syukur konjuk dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos ingkang sampun paring kaberkahan saengga skripsi kanthi irah-irahan "*Laku Ritual Tradhisi Barong Ider Bumi Suku Osing ing Desa Kemiren Kecamatan Glagah Kabupaten Banyuwangi*" saged purna salaras kaliyan wekdal ingkang katemtoaken. Skripsi menika mujudake setunggalipun syarat kangge ngayuh gelar Sarjana Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa). Awit saking punika kula ngatuaraken agunging panuwun dhumateng:

1. Prof. Dr. Nurhasan, M.Kes. minangka Rektor Universitas Negeri Surabaya ingkang sampun dados pandhega ingkang wicaksana.
2. Dr. Trisakti, M.Si. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Surabaya ingkang sampun dados tuladha kagem para mahasiswa.
3. Dr. Surana, S.S., M.Hum. minangka Ketua Jurusan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun nglodhangaken sedaya wekdalipun kagem pangrembakanipun jurusan menika.
4. Yohan Susilo, S.Pd., M.Pd. minangka dosen Pembimbing Skripsi ingkang kanthi sabar sampun mbimbining, nuntun panulis ngrampungaken skripsi punika.
5. Para bapak lan ibu dosen Jurusan Bahasa dan Sastra Daerah ingkang sampun paring sakathahipun elmu kagem panulis skripsi menika nalika kuliyah.
6. Para staf TU Jurusan Bahasa dan Seni Sastra Daerah ingkang sampun paring pambiyantu dhumateng kula.
7. Sedaya pihak ingkang sampun paring panyengkuyung ingkang dereng saged panulis sebataken setunggal mbaka setunggal.

Panulis Rumaos menawi anggenipun nulis skripsi punika taksih wonten kirangipun. Pungkasan atur, panulis nyuwun agunging samudra pangaksami Pramila kula nyuwun pamrayoga ugi panyaruwe ingkang asipat nyengkuyung saking para pamaos, supados skripsi menika dipunantu kagem sampurnanipun seratan punika.

KAPUSTAKAN

Arikunto, Suharsimi. 2002. *Prosedur Penelitian Suatu Praktik*. Jakarta : PT. Rineka Cipta

- Azizah, Siti Lailatul Nur. 2014. *Kesenian Kuntulan Dalam Suku Using Di Banyuwangi Tahun (1950-1980): Studi Akulturasi Antara Unsur Islam Dengan Kesenian Kuntulan*. PhD Thesis. UIN Sunan Ampel Surabaya.
- Bakker, JWM. 1984. Filsafat Kebudayaan, Sebuah Pengantar. Yogyakarta: Penerbit Kanisius
- Danandjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng, dan lain-lain*. Jakarta: Grafiti.
- Danandjaja, J. 2002. *Folklor Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng, dan lain-lain*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Djamaris, Edward. 1993. *Nilai Budaya dalam Beberapa Karya Sastra Daerah di Sumatra*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.
- Endraswara, Suwardi. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor*. Yogyakaeta: Medpres
- Hariwijaya, M. 2012. *Ngono ya ngono ning aja ngono: tafsir deskriptif filsafat & kearifan Jawa*. Yogyakarta. Elmatera.
- Koentjaraningrat. 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Koentjaraningrat. 2002. *Pengantar Ilmu AntropologiPT*. Rineka Cipta, Jakarta.
- Koentjaraningrat. 2004. *Manusia dan kebudayaan di Indonesia*. Jakarta: Djambatan
- Koentjaraningrat. 2009. *Pengantar Ilmu Antropogi*. Jakarta: UI Press
- Kuntjara, Esther. 2006. *Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Maryaeni. 2005. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Jakarta: Bumi Aksara
- Moleong, lexy J. 2005. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Poerwadarminto. 1984. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Spratly, J. P. 1997. *Metode Etnografi*. Jakarta Terjemahan oleh Misbah Yulia Elisabeth. Yogyakarta: PT Tiara Wacana Yogyakarta.
- Soekanto, 1993. *Kamus Sosiologi*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada.
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Sastra Lisan*. Surabaya: Citra Wahana.
- Sugiyono, 2009, *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif dan R&D*, Bandung : Alfabeta.
- Sukarman.2006. *Pengantar Kebudayaan Jawa (Antropologi Budaya)*. Surabaya: UNESA
- Suwarni dan Widayati, Sri Wahyu. 2011. *Dasar-dasar Upacara Adat Jawa*. Surabaya: Penerbit Bintang.
- Suwarni lan Sri Wahyu Widayati, 2015. *Mengenal sekilas Tradisi Jawa*. Surabaya: Bintang